

ВПЛИВ ДЕРЖАВИ НА РОЗВИТОК СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

УДК 336.02

JEL Classification: H 320

РИЗИКИ ПОДАТКОВОЇ ОПТИМІЗАЦІЇ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Абрамова О.С., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Анотація. У статті проаналізовано стан проблем, пов'язаних із реформуванням податкової системи України. Встановлено, що станом на червень 2015 р. за даними досліджень Світового банку і міжнародної аналітичної корпорації PwC, заснованої Price Waterhouse and Coopers & Lybrand, Україна посідає 108-ме місце із 189-ти країн світу у рейтингу за показником простоти сплати податків. Загальний обсяг податкового навантаження складає 52,9 % порівняно із середньосвітовим рівнем 40,9 %. Час, що має витратити у середньому платник на сплату податків складає 350 годин на рік, тоді як середній показник у інших країнах складає близько 264 годин на рік. Складність та неоднозначність сучасного податкового законодавства викликає бажання платників податків оптимізувати податкові сплати якомога більше, що тягне за собою перелік податкових ризиків зовнішнього та внутрішнього характеру. Дії щодо застосування деякого варіанта оподаткування в середовищі реальної економіки отримали назви «оптимізація оподаткування» або «мінімізація оподаткування», що мають на увазі прийняття рішення із мірою визначеного ризику настання можливих наслідків втрат матеріального та нематеріального характеру. Проведено аналіз класифікації ризиків оподаткування з боку держави та платника податків, встановлено, що ризики оптимізації та ухилення від оподаткування є ризиками високого ступеню, оскільки визначаються усвідомленим намаганням уникнути або зменшити тягар оподаткування, спричиняють значні втрати державного бюджету.

Зроблено висновок, що застосування сучасних схем податкової оптимізації мають наразі важкі наслідки як для держави, так і для підприємств-«оптимізаторів». Тому у теперішній час реформування податкової системи України держава має максимально розглянути можливості зменшення податкового навантаження, а платники податків мають ретельно досліджувати та адаптувати до впровадження світовий досвід застосування бізнес-методів податкової оптимізації замість реалізації сумнівних схем оптимізації податкових платежів.

Ключові слова: податкове навантаження, податкова оптимізація, оподаткування, ризики оподаткування.

TAX OPTIMIZATION RISKS IN MODERN TERMS

Olga Abramova, PhD in Economics, Associate Professor

Kharkiv National Automobile and Highway University

Summary. The article analyzes the state of problems related to the Ukraine's tax system reformation. By June 2015, according to research data of the World Bank and international analytical corporation PWC, founded by Price Waterhouse and Coopers & Lybrand, Ukraine occupies a 108-th place among 189 countries in tax payment simplicity rating. A general taxes rate is 52,9 % compared with average world level 40,9 %. The average time which a payer must spend to satisfy the taxes is 350 hours per year, while an average index in other countries is about 264 hours per year. Complication and ambiguousness of modern tax legislation motivates the taxpayers to optimize tax payments as much as possible, which results in the list of tax risks of external and internal character. Actions related to application of some taxation variant in the real economy environment got the names «tax optimization» or «tax minimization» which means a decision made with a certain measure of risk of possible consequences such as losses of financial and immaterial character. The analysis of taxation risks classification is made from the side of the state and taxpayer. It is concluded that risks of optimization and taxation avoiding are the high degree risks, as being determined as realized attempt to avoid or decrease tax burden, causing the considerable state budget losses. A conclusion is made that applications of modern tax optimization schemes have heavy consequences now both for the state and «optimizers» enterprises. Therefore in the present time of Ukraine tax system reformation the state must maximally consider possibilities of diminishing of the tax burden, and taxpayers must carefully investigate and adapt to implementation world experience of tax optimization business-methods application instead of usage of tax payments optimization doubtful schemes.

Keywords: tax burden, tax optimization, taxation, tax risks.

Постановка проблеми. Процес подальшого реформування податкового законодавства разом із реформами у багатьох галузях національної економіки України надає більш можливостей для платників податків щодо зменшення розміру податкового навантаження та вибору схем оптимізації податкових платежів, що вимагає, у свою чергу, розробки нових підходів до легальних варіантів зменшення оподаткування. Але слід звернути увагу на те, що разом із реформуванням податкової системи зростає кількість ризиків, пов'язаних із оптимізацією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі державного регулювання та реформування податкової системи використовуються фінансові механізми, що є вигідними для держави, але вони повинні враховувати інтереси платників податків – підприємств та громадян – з метою зростання як країни у цілому, так і окремих господарств із уникненням «сірих», «чорних» та незаконних схем оптимізації оподаткування. Дослідження проблеми у цілому та окремих її аспектів знаходять відображення у багатьох наукових працях закордонних та українських економістів та фінансистів, зокрема Бурденко І.М., Вітлінського І.К., Ефіменко Т.І., Іванова Ю.Б. та Крисоватого О.І. [1], Соколовської А.М., Шаблитої Л.М., П.К. Бечко та Н.В. Лисої [2] та інших.

Невирішені складові загальної проблеми. З огляду на сучасні проблеми реформування податкової системи України недостатньо вирішеними є теоретичні та практичні аспекти аналізу та урахування податкових ризиків у оптимізації оподаткування як з боку держави, так і з боку платників податків та їх носіїв, що зумовило вибір теми та актуальність дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз ризиків податкової оптимізації, дослідження основних проблем та визначення можливих варіантів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У теперішній час Україна має складне законодавство, величезна кількість статей закону можна тлумачити неоднозначно, ряд законодавчих актів є недостатньо узгодженими та суперечливими. Як свідчить практика, зміни, що вносяться до законів України з питань оподаткування, сприяють появі нових проблем [2].

Згідно до останніх досліджень Світового банку і міжнародної аналітичної корпорації PwC, заснованої Price Waterhouse and Coopers & Lybrand, за даними 2015 р. Україна посідає 108-ме місце із 189-ти країн світу у рейтингу за показником простоти слати податків. Загальний обсяг податкового навантаження складає 52,9 % порівняно із середньосвітовим рівнем 40,9 %. Час, що має витратити у середньому платник українських податків, складає 350 годин на рік, тоді як середній показник у інших країнах складає близько 264 годин на рік [3-5].

Негативно також впливають на якість роботи платників податків, а також працівників податкових служб, які контролюють правильність нарахування і сплати податків, наявні розбіжності, сумнівні тлумачення окремих термінів, положень, визначених у законах і підзаконних актах [6]. Подібна складність, неоднозначність та важкість податкової системи викликає бажання платників податків оптимізувати податкові сплати якомога більше, що тягне за собою перелік податкових ризиків зовнішнього та внутрішнього характеру. Зокрема, платник податків з урахуванням результатів своєї господарської діяльності може вибирати з кількох можливих варіантів оподаткування, що впливають безпосередньо з норм податкового законодавства. Він може керуватись як рекомендованими державою в офіційних роз'ясненнях міркуваннями, так і власними висновками, а також рекомендаціями фахівців в оподаткуванні. Проте, застосовуючи ті чи інші способи й обираючи з кількох варіантів, платник податків приймає єдиний варіант оподаткування, який зрештою й бачить держава в особі податкових органів і відчуває державний бюджет [7]. Ці дії щодо застосування того чи іншого варіанта оподаткування в середовищі реальної економіки отримали різні назви, наприклад «оптимізація оподаткування» або «мінімізація оподаткування» [7,8], що мають на увазі прийняття рішення із мірою визначеного ризику настання можливих наслідків втрат матеріального та нематеріального характеру.

Ризик – це економічна категорія, яка відображає характерні особливості сприйняття зацікавленими суб'єктами економічних, зокрема, податкових відносин, об'єктивно існуючих невизначеності та конфліктності, притаманних процесам прийняття рішень та їх оцінювання, що супроводжуються можливими загрозами та невикористаними можливостями як для держави, так і для платника податків [9,10]. Ризик – це можливість виникнення певної події, настання якої призводить до фінансових чи іншого виду втрат членів та/або учасників платіжної системи.

Виходячи з узагальненого визначення, під поняттям «ризик» розуміється ступінь потенційної можливості для суб'єкта понести фінансові або інші втрати внаслідок негативних відхилень від очікуваних результатів, що ґрунтуються на чинних нормах права та враховуються суб'єктом при прийнятті рішень.

Щодо деталізованого терміну «податковий ризик», то за основу взято наступне визначення: «Під податковим ризиком слід розуміти теоретичну ймовірність того, що внаслідок певних дій платника податку певні платежі до бюджету можуть надійти не в повному обсязі або несвоєчасно». Також у методичних рекомендаціях ДФС існує наступне визначення: «Податковий ризик – це вірогідна можливість порушення податкового законодавства, в результаті чого можливі втрати бюджету» [10].

ДФС веде роботу у відповідності до визначених груп ризиків: 1) індикатори випадкових ризиків; 2) індикатори оптимізації оподаткування; 3) індикатори ухилення від оподаткування.

Що стосується останніх наукових досліджень у даній галузі, податкові ризики прийнято поділяти на податковий ризик держави та податковий ризик платника.

Податковий ризик держави – це економічна категорія, яка характеризує невизначеність кінцевого результату діяльності щодо забезпечення надходжень коштів до бюджетів усіх рівнів, державних цільових фондів, унаслідок можливого впливу на нього низки об'єктивних та/або суб'єктивних факторів, неефективного адміністрування податків та порушень податкового законодавства [10]. Податковий ризик держави є складним ризиком, тобто таким, що включає до свого складу ряд ризиків, зокрема такі ризики, управління якими зі сторони органів ДФС України повністю або частково неможливе. Це природно-кліматичні ризики (форс-мажорні обставини), та політико-економічні ризики, зокрема з причин реорганізації чи реформування політичної або економічної системи. До ризиків, управління якими здійснюється органами ДФС України, відносять ризики порушення податкового законодавства, операційні та організаційно-управлінські ризики.

Ризик порушення податкового законодавства розглядається загалом у рівній мірі за двома напрямками: ризик порушення податкового законодавства платниками податків та державними службовцями.

Ризик порушення податкового законодавства платниками податків є можливістю (ймовірністю) порушення суб'єктом господарювання чинного законодавства, в результаті чого можливі втрати надходжень до бюджету, виражені в грошовій формі. Порушення можуть мати ненавмисний характер, з причини допущення помилок у розрахунках сум податкових зобов'язань, термінів сплати тощо, що можна віднести до службової недбалості працівників підприємств-порушників. Або можуть мати місце навмисні порушення з боку платника податків, що кваліфікується як ухилення від сплати податків (ст. 212 Кримінального Кодексу України), приховування реальних сум доходів, заниження сум податкових зобов'язань тощо.

Ризик порушення податкового законодавства державними службовцями характеризується можливістю (ймовірністю) зловживань та корупційних дій з боку працівників державних відомств, в результаті чого також можливі втрати надходжень до бюджету, виражені в грошовій формі.

Перераховані ризики порушення податкового законодавства платниками податків, державними службовцями, природно-кліматичні та соціально-політичні ризики відносяться до зовнішніх ризиків адміністрування податків. До внутрішніх ризиків відносяться операційні та організаційно-управлінські ризики [10].

Операційні ризики адміністрування податків характеризуються невизначеністю кінцевого результату здійснення операційних процесів, завданням яких є забезпечення надходження коштів до бюджетів та державних цільових фондів, унаслідок можливого впливу на них об'єктивних та/або суб'єктивних факторів, неефективного управління та порушень податкового законодавства.

Організаційно-управлінські ризики адміністрування податків характеризуються можливістю (ймовірністю) впровадження неефективної організаційної структури органів та підрозділів ДФС України, системи прийняття управлінських рішень, планування, цілепокладання, прогнозування, що у свою чергу впливає на невизначеність результатів діяльності операційних процесів адміністрування податків.

Податковий ризик платника податків відноситься до різновиду підприємницьких ризиків. Чинниками його можуть бути: зміна податкової політики, у результаті чого може збільшитися податковий тиск, і відповідно, збільшиться податкове зобов'язання; можливість донарахувань і платежів та штрафів за ненавмисне порушення суб'єктом

господарювання чинного законодавства; помилки та недоліки при плануванні, проектуванні та організації бізнесу.

Ризики держави як суб'єкта у сфері оподаткування умовно розподіляють на два типи [10]: 1) ризики недобору, коли обсяги надходжень до бюджетів не досягатимуть прогнозованих розмірів; 2) ризики надвитратності, коли витрати на забезпечення прогнозованих розмірів надходжень до бюджетів по окремих видах податків перевищуватимуть економічно доцільні.

У межах зазначених типів визначаються такі групи ризиків та факторів їх виникнення, а саме [10]: випадкові ризики, ризики оптимізації оподаткування, ризики ухилення від оподаткування та процедурні ризики.

Випадкові ризики можуть реалізуватися без свідомого бажання платника податків уникнути оподаткування з причин необізнаності або ненавмисної помилки платника. Випадкові ризики вважаються ризиками низького ступеню, оскільки не є системними, можуть бути легко нівельовані (виправлені, усунені) та не спричиняють значних втрат бюджету.

У свою чергу ризики оптимізації оподаткування зумовлюються усвідомленим намаганням реального або потенційного платника мінімізувати рівень сплати податків, уникаючи прямих порушень норм чинного податкового та іншого законодавства, та зумовлюються недосконаlostями законодавчого забезпечення процесів адміністрування податків та недосконаlostю нормативного забезпечення процесів адміністрування податків.

Ризики ухилення від оподаткування згідно із загальносвітовою практикою [10,11] визначаються усвідомленим намаганням реального або потенційного платника мінімізувати рівень сплати податків або уникнути оподаткування шляхом порушення чи невиконання вимог чинного податкового та іншого законодавства.

Ризики оптимізації оподаткування та ухилення від оподаткування є ризиками високого ступеню, оскільки визначаються усвідомленим намаганням уникнути або зменшити тягар оподаткування, складно піддаються визначенню, кваліфікуванню, документуванню та виправленню, спричиняють значні втрати державного бюджету.

Основною причиною початку процесів оптимізації чи ухилення платників від сплати коректних та своєчасних сум податків стає нелояльне до платників податкове законодавство, його складність, неоднозначність тлумачення понять та термінів, велика кількість податків, зборів та обов'язкових платежів, високі податкові ставки, а також, як відмічають аналітики Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ, м. Давос, Швейцарія) при складанні Індексу глобальної конкурентоспроможності [5,8] (GCI, The Global Competitiveness Index), наявність корупційної складової та неефективної державної бюрократії.

Саме зниження податкового навантаження на національні господарства є необхідною умовою появи позитивних зрушень в економічній та податковій сферах, і воно повинно передбачати розвиток напрямів:

- податкового планування на підставі чинного податкового законодавства;
- вигідного поєднання інтересів держави та платників податків;
- збалансування податкового навантаження серед платників податків;
- удосконалення системи соціальних пільг;
- зменшення шляхів ухилення від сплати податків;
- обґрунтування доцільності надходження сум податкових платежів, що істотно перевищують адміністративні витрати на їх збір та інші.

Але ці зміни мають на увазі роботу держави з метою зниження ризиків недоотримання податкових надходжень до бюджету з причини застосування з боку платників схем оптимізації чи ухилення від сплати податків.

Самі ж платники також мають звернути увагу на розмір та характер наслідків від ризиків схем сумнівної оптимізації [11], наразі такої, що пропонується некваліфікованими податковими «спеціалістами». Подібні схеми часто розраховані на невизначений термін застосування, не мають чіткого юридичного обґрунтування, засновані на використанні приватних контактів, передбачають участь сторонніх фірм сумнівного походження. Керівництвом підприємств слід ретельно досліджувати та аналізувати всі пропозиції податкової оптимізації, із обов'язковою оцінкою всіх наслідків матеріального та нематеріального характеру, від штрафів та донарахувань до втрати іміджу, клієнтури, іміджу, конкурентоспроможності та навіть кримінальної відповідальності для посадових осіб.

Сучасним підприємствам України слід звернути увагу на досвід світових виробників, що вже довгий час з успіхом та чистим сумлінням застосовують методи диверси-

фікації бізнесу, реорганізації, територіального розподілу бізнесу тощо. Такі методи є найменш ризикованими, так, вони також мають певні ризики можливих матеріальних втрат, але вони не суперечать податковому законодавству та не підпадають під карну відповідальність.

Висновок. Таким чином, можливо зробити висновок, що застосування сучасних схем податкової оптимізації мають найвищі ступені ризику та наразі важкі наслідки як для держави, так і для підприємств-«оптимізаторів». Тому у теперішній час реформування податкової системи України держава має максимально розглянути можливості зменшення податкового навантаження, а платники податків мають ретельно досліджувати та адаптувати до впровадження світовий досвід застосування бізнес-методів податкової оптимізації замість реалізації сумнівних та загалом малозаконних схем оптимізації податкових платежів.

Перелік посилань

1. Іванов Ю.Б. Податковий менеджмент. – Підручник // Ю.Б. Іванов, А.І. Крисоватий, А.Я. Кізіма, В.В. Карпова. — К.: Знання, 2008. — 525 с.
2. Бечко П.К., Лиса Н.В. Податковий менеджмент: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] /П.К. Бечко, Н.В. Лиса – К.: Центр учбової літератури, 2009. — 288 с.
3. Comparative modeler Paying Taxes 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pwc.com/ax/en/paying-taxes/find-country.jhtml>
4. Экспертно-аналитический портал «Центр гуманитарных технологий» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index/info>
5. The Global Competitiveness Report 2013-2014: World Economic Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness>
6. Белкіна Є.О. Проблеми і перспективи розвитку оподаткування в Україні /Є.О. Белкіна // Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ, Серія: Економічні науки, №5/2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bulletin.uabs.edu.ua/store/eco/2013/847eb8f0b64c834277a9d8c0fdb748e.pdf>
7. Докійчук К. Ризики оптимізації оподаткування / К. Докійчук // Закон і бізнес: газета. - №30 (1172). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zib.com.ua/>
8. Рудь О.В. Оцінка податкових систем у структурі міжнародних індексів конкурентоспроможності економіки / О.В. Рудь // Сталій розвиток економіки. - №3 (2012). – С. 48-53
9. Шкарупа О.В. Аналіз проблем та напрямків удосконалення системи оподаткування в Україні / О.В. Шкарупа, А.В. Романченко // Механізм регулювання економіки. – 2010. – №1. – С. 185-191.
10. Державна фіскальна служба України: офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/>
11. Парфус В. Критерії ефективності типових схем оптимізації податків / В. Парфус // Україна фінансова. Інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.u-fin.com.ua/analit_mat/sdu/130.htm

Стаття надійшла: 08.06.2015 р.

Рецензент: д.н. держ упр., доц. Маліков В.В.

УДК 330.341.1(477)

JEL Classification A 140, J 240, O 150, O 330

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ РЕСУРС ЯК ПРОВІДНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Бабенко В.А.

Національний університет «Одеська юридична академія»

Анотація. Стаття присвячена аналізу соціокультурного ресурсу як ключового чинника національної інноваційної економіки.

Предметом дослідження виступає соціокультурний ресурс.

Метою дослідження є визначення основних напрямків і пріоритетів розвитку та вдосконалення соціокультурного ресурсу.

Методологією аналізу виступає системний підхід.

На підставі аналізу сучасного стану інтелектуального потенціалу України можна констатувати його неефективне використання. Визначено найсуттєвіші проблеми, що гальмують розвиток соціокуль-